

พุทธบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกัน
ของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี*

BUDDHIST INTEGRATION OF BUDDHIST TEACHINGS FOR COEXISTENCE IN
MULTICULTURAL COMMUNITIES IN MAE LAN DISTRICT, PATTANI PROVINCE

พระอธิการคติ กตปุญโญ (ไชยวงศ์)*, พระครูโฆสิตวัณณานุกุล, สิทธิโชค ปาณะศรี

Phraathikankhati Katapunyo (Chaiyawong)*, Phrakru Kositwattanankul, Sitthichok Panasree

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Doctor of Buddhist Studies Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sri Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: khati5346@gmail.com

*Tel: 062-832-5346

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี 2) ศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี และ 3) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 35 ราย และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและตีความเชิงพุทธบูรณาการ ผลการวิจัย พบว่า 1) การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลานเกิดขึ้นบนฐานของการเคารพ อัตลักษณ์ทางศาสนา การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน และการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพหุวัฒนธรรม แบบอนุรักษนิยม พหุวัฒนธรรมแบบเสรีนิยม และพหุวัฒนธรรมเชิงวิพากษ์ 2) หลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม 7 หลัก สาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 3) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชน พหุวัฒนธรรม คือ การนำหลักพุทธธรรม ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม 7 หลักสาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 มาบูรณาการร่วมกับศาสตร์ต่าง ๆ กล่าวคือ ศาสตร์สมัยใหม่ ศาสตร์ทางตะวันตก ศาสตร์ทางตะวันออก หรือศาสตร์ของพระราชา เพื่อพัฒนาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชน จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยรูปแบบการบูรณาการ คือ การศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน การกำหนดหลักธรรมเพื่อบูรณาการ การกำหนดกิจกรรม และการกำหนดผลที่คาดว่าจะได้รับ ผ่านกรอบแนวคิดและวิธีการดำเนินการที่ได้กำหนดร่วมกันอันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: พุทธบูรณาการ, การอยู่ร่วมกัน, ชุมชนพหุวัฒนธรรม, อปริหานิยธรรม, จังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

The research study has the following objectives: 1) To study the theoretical concept of coexistence of multicultural communities in Mae Lan District, Pattani Province, 2) To study the Buddhist teachings for coexistence of multicultural communities in Mae Lan District, Pattani Province, and

3) To integrate Buddhist teachings for coexistence of multicultural communities in Mae Lan District, Pattani Province. This research uses qualitative study by studying documents and in-depth interviews 35 key informants and experts, and analyzes the data by content analysis and integrates Buddhist interpretation. The research results are as follows: 1) The coexistence of the multicultural community in Mae Lan District is based on respect for religious identity, the participation of community leaders, and acceptance of cultural differences, which aligns with the concepts of conservative multiculturalism, liberal multiculturalism, and critical multiculturalism. 2) The Buddhist teachings for the coexistence of the multicultural community are 7 Aparihaniyadhammas, 6 Saraniyadhammas, and 4 Sangahavatthus. 3) The Integration of Buddhist teaching for the coexistence of multicultural communities is the integration of Buddhist teachings namely the 7 Aparihaniyadhammas, 6 Saraniyadhammas, and 4 Sangahavatthus with various disciplines, Modern science, Western science, Eastern science, or the science of the King, in order to develop peaceful coexistence in communities in the southern border provinces of Thailand. The integration model is studying of community's problems, the determination of Buddhist teachings for integration, specifying activities, and the determination of expected results through the concepts framework and jointly methods of operation, leading to peaceful and sustainable coexistence.

Keywords: Buddhist Integration, Coexistence, Multicultural Communities, Aparihaniyadhamma, Southern border provinces.

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลากหลายรูปแบบ ประกอบด้วย ความหลากหลายทางอาชีพ ความหลากหลายทางศาสนา ความหลากหลายทางฐานะการเป็นอยู่ ความหลากหลายทางความเชื่อ ความหลากหลายทางพิธีกรรม และความหลากหลายทางที่อยู่อาศัย เป็นต้น โดยเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันนั้น เพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน พึ่งพาอาศัยกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เมื่อสังคมประกอบไปด้วยผู้คนมากมาย โดยแต่ละคนมีฐานความเชื่อและความรู้สึกนึกคิดที่เก็บสะสมจากประสบการณ์ หรือถูกถ่ายทอดกันมาแตกต่างกันออกไป จึงส่งผลให้เกิดทัศนคติในแง่ลบต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน (ชูพินิจ เกษมณี, 2555) สำหรับในประเทศไทยนั้น มีวัฒนธรรมไทยเป็นหลักของประเทศ แต่ในวัฒนธรรมไทยนั้น ก็อยู่บนความหลากหลาย และความแตกต่างของวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันของสังคมพหุวัฒนธรรมตลอดจนการขจัดปัญหาความขัดแย้ง ที่สืบเนื่องจากความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ถือเป็นเรื่องยากและต้องอาศัยระยะเวลายาวนาน ในการปลูกฝังให้คนในสังคมเกิดการรับรู้และปรับเปลี่ยนความคิด ตลอดจนยอมรับความต่างต่างนั้น โดยเฉพาะในสังคมไทยที่คนส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในความเป็นเอกภาพของตัวเอง แต่ถึงกระนั้น สิ่งเหล่านี้ก็ถือเป็นแนวคิดที่สำคัญและจำเป็นที่รัฐควรส่งเสริมให้ทุกคนตระหนักในสัจธรรมของสังคมไทยว่า สังคมไทยมีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมอันถือว่าเป็นความคิดพื้นฐานของคนในสังคมที่ขึ้นชื่อว่าเป็น “สังคมประชาธิปไตย” ที่จะต้องยอมรับ เข้าใจ เคารพ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน ถึงแม้ความคิดและความเชื่อจะแตกต่างกันก็ตาม ประเทศไทยจะต้องปราศจากปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ให้เป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ทำให้เกิดคุณประโยชน์ร่วมกันและลดปัญหาความขัดแย้งของสังคมได้ (อุทัย ภูคดหิน และคณะ, 2565) สังคมพหุวัฒนธรรม เป็นสังคม ที่ประกอบด้วย กลุ่มคนที่มีความหลากหลาย มีความแตกต่างกันทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา ภาษา การแต่งกาย การเป็นอยู่ ฯลฯ เพราะแต่ละกลุ่มชนมีความเชื่อ ความศรัทธา ในศาสนา และวัฒนธรรมที่ต่างกันไป การที่จะทำให้แต่ละคนสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือสังคมเดียวกัน ด้วยการพึ่งพา

อาศัยช่วยเหลือกัน ไม่มีการเบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายกัน หรือไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน แต่ละกลุ่มชนสามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ตามความเชื่อและศรัทธาของตนเองอย่างมีเสรีภาพ โดยไม่มีการกีดกัน ก้าวก่ายหรือก่อวณซึ่งกันและกัน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างสันติสงบ และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยไม่มีปัญหาขัดแย้งหรือความรุนแรงระหว่างกัน ต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจกับความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง (พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม และอาภรณ์รัตน์ เลิศไพบรود, 2563)

จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ตั้งอยู่ทางใต้สุดของประเทศไทย มีพรมแดนติดต่อกับตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย เป็นระยะทางยาวถึง 573 กิโลเมตร เป็นพื้นที่มีชนบทธรรมนิยมและประเพณีที่แตกต่างกับภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย มีความเป็นอัตลักษณ์พิเศษเป็นของตนเอง และประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และมีประชาชนส่วนน้อยที่นับถือพระพุทธศาสนา (ฮาซันอักกริม ดงนะเต็ง และคณะ, 2568) ในอดีตนั้นประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวิถีชีวิตที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นในพื้นที่ มีนิสัยรักสงบและการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจยึดถือมาจนในอดีตและถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานจนถึงปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับกันว่า 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นดินแดนแห่ง “พหุวัฒนธรรม” (Multicultural society) นั่นก็คือ เป็นดินแดนที่ประชาชนตั้งอยู่ในชุมชนที่มีความเชื่อความศรัทธาต่างกัน มีสภาพสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างตั้งแต่สองรูปแบบขึ้นไป (ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนยะลา, 2564) อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลแม่ลาน ตำบลป่าไร่ และตำบลม่วงเตี้ย เป็นท้องที่ห่างไกลทุรกันดาร มีการคมนาคมไม่สะดวก แม้ว่าพื้นที่อำเภอแม่ลาน จะมีสถานการณ์ความไม่สงบซึ่งเกิดจากความพยายามให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ก็ตาม แต่พื้นที่อำเภอแม่ลานยังมีหลาย ๆ ชุมชน ที่มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน แม้บุคคลเหล่านั้นจะมีความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่พวกเขาเหล่านั้นก็สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสันติสุข มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน มีความสามัคคีกันมาโดยตลอดมีความสนิทสนม มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และมีการพึ่งพากัน มีการไปมาหาสู่กันอย่างพี่น้อง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอย่างมากที่หนึ่ง แต่ละชุมชนนั้นจะมีผู้นำของชุมชนเป็นหัวหน้า ซึ่งผู้นำนั้นเป็นบุคคลที่ประชาชนในชุมชนให้ความไว้วางใจและให้ความเคารพอย่างมาก และประชาชนที่อยู่ในชุมชนต่างก็พร้อมเสมอที่จะรับฟังคำสั่ง คำแนะนำของผู้นำชุมชน และให้ความร่วมมือเมื่อมีการขอความร่วมมือ และหากว่ามีกรณีที่เกิดความขัดแย้งในชุมชน ผู้นำชุมชนต้องใช้ภาวะความเป็นผู้นำ ประสพการณ์ ทักษะและเทคนิคในการจัดการความขัดแย้งไปใช้เพื่อให้เกิดสันติภาพอย่างรวดเร็วที่สุด และทำให้ทุก ๆ ฝ่ายมีความพอใจ (ต่ายดิน อูสมาน และคณะ, 2554) การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวมุสลิมในบริบทพหุวัฒนธรรมในไทยอาศัยหลักสันติภาพ ความเคารพ และการมีส่วนร่วมในชุมชนที่กว้างขึ้น ความท้าทาย เช่น อคติหรือความขัดแย้งสามารถจัดการได้ผ่านการศึกษา การเจรจา และนโยบายที่ครอบคลุม การที่ชาวมุสลิมมีส่วนร่วมในกิจกรรมท้องถิ่นและรักษาอัตลักษณ์ของตนควบคู่กันจะช่วยสร้างชุมชนที่กลมกลืนและยั่งยืน การอยู่ร่วมกันของชาวมุสลิมนั้นอาศัยความเชื่อหรือศรัทธาในพระเจ้า และการปฏิบัติตามหลักศรัทธา ซึ่งเชื่อว่าการมีชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันนั้นเป็นเพียงการอยู่ชั่วคราวเท่านั้น แต่การอยู่กับพระเจ้า คือ การมีชีวิตนิรันดร์ ดังนั้น ชาวมุสลิมต้องทำความดีตามหลักปฏิบัติในศาสนาอย่างเคร่งครัดเพื่อจะได้ไปอยู่กับพระเจ้า (ฟาสนี สะมิแม็ง, 2559) อย่างไรก็ตาม ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมก็มีปัญหาของชุมชนอยู่บ้าง ซึ่งสามารถสรุปสภาพปัญหาได้ดังนี้ คือ 1) ปัญหาที่เกิดจากความแตกต่างด้านศาสนาและความเชื่อ ซึ่งเกิดจากความยึดมั่นในศาสนาและความเชื่อของตนเองจนเกินพอดีเมื่อติดต่อคนที่นับถือศาสนาที่แตกต่างจากตนเอง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความเป็นมิตรระหว่างผู้ที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน 2) ปัญหาความแตกต่างด้านเศรษฐกิจ เกิดจากความขัดแย้งในการแสวงหาวัตถุดิบและแหล่งลงทุนราคาถูก ความขัดแย้งระบบทุนนิยม และความขัดแย้งด้านกฎหมายและระเบียบทางการค้าต่าง ๆ 3) ปัญหาความแตกต่างด้านความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งเกิดจากการที่คนมีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน

และมีความคิดในการพัฒนาที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาพื้นที่ สิ่งเหล่านี้แก้ไขได้ด้วยการปลูกฝังความคิดและอุดมการณ์ตั้งแต่ยังเป็นเด็กและเยาวชน (สิทธิโชค ปาณะศรี และคณะ, 2561)

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้การอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เป็นกระบวนการเชื่อมประสานหลักพุทธธรรมเพื่อผสมผสานเข้ามารวมกันให้มีความประสานสัมพันธ์แบบองค์รวมเป็นหนึ่งเดียว ครบถ้วน สมบูรณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และวิถีชีวิตของคนในชุมชน อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนพหุวัฒนธรรมในด้านความคิดและอุดมการณ์ ด้านศาสนาและความเชื่อ และด้านกิจกรรมและสังคม ผ่านกิจกรรมของชุมชน เช่น เวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กิจกรรมวันสำคัญ เป็นต้น โดยหลักธรรมที่นำมาบูรณาการเพื่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนพหุวัฒนธรรม ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม 7: ที.ม. (ไทย) 10/136/82-83 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ประกอบด้วย 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ 3) ไม่ถืออำเภอใจบัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ ถือปฏิบัติมันตามวัชชีธรรม 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง 5) บรรดาภคบุตรภคธิดาทั้งหลายมีให้อยู่อย่างถูกข่มเหงรังแก 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ของวัชชี ทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยการทำธรรมิกพลี และ 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ กล่าวคือ บรรพชิตหรือนักบวชที่เป็นที่พึ่งพิงทางใจของประชาชนทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ตั้งใจให้ท่านที่ยังมิได้มา พึ่งมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่โดยผาสุก หลักสารณีนัยธรรม 6: ม.มู (ไทย) 12/492/531 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ประกอบด้วย 1) เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้า และลับหลัง 2) เมตตาจารกรรม ตั้งเมตตาจารกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือน ด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือทั้งต่อหน้า และลับหลัง 3) เมตตาโมกกรรม ตั้งเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน 4) สาธารณโภคิตา ได้สิ่งของใดมาก็แบ่งปัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมา แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน 5) สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ และ 6) ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ เห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการ อันจะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์ ขจัดปัญหาและหลักสังคหวัตถุ 4: องจตุกก (ไทย) 21/32/51 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ประกอบด้วย 1) ทาน การเสียสละ และการแบ่งปันสิ่งของหรือน้ำใจแก่ผู้อื่น เพื่อช่วยลดความเห็นแก่ตัว 2) ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน พูดความจริง และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง 3) อตถจริยา การประพฤติตนเป็นประโยชน์ ช่วยเหลือกิจการหรือแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นด้วยกำลังกายและกำลังใจ และ 4) สมานัตตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ วางตัวดี และร่วมสุขร่วมทุกข์กับผู้อื่นตลอดไป

จากประเด็นข้อมูลและปัญหาที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี มีความเป็นมาและประเพณีวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันที่มีลักษณะเฉพาะหรือเรียกว่า อัตลักษณ์เป็นของตนเอง จึงทำให้ผู้วิจัยนั้นมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่อง “พุทธบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี” เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาเป็นองค์ความรู้ใหม่เป็นประโยชน์แก่สาธารณชนผู้มีความสนใจที่จะศึกษาถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจในวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดปัตตานี และนำไปประยุกต์จัดกระบวนการกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในการอยู่ร่วมกันของชุมชน พหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี
3. เพื่อบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี

วิธีดำเนินการวิจัย**1. รูปแบบการวิจัย**

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้ทรงคุณวุฒิ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในพื้นที่วิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ซึ่งมีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม จำนวน 35 รูป/คน ประกอบด้วย 1) ตัวแทนคณะสงฆ์ จำนวน 5 รูป 2) เจ้าหน้าที่หน่วยงานท้องถิ่น จำนวน 5 คน 3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานวัฒนธรรมจังหวัด จำนวน 5 คน 4) ผู้ทรงคุณวุฒิ/นักวิชาการ จำนวน 5 คน 5) ผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน 6) ประชาชนทั่วไป จำนวน 5 คน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์และนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม หลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม และการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี

ผลการวิจัย**1. แนวคิดทฤษฎีการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี**

ชุมชนพหุวัฒนธรรมอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี เป็นชุมชนที่มีประชากรหรือกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกันในสังคม จึงเป็นกลุ่มคนที่มีความแตกต่างด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณี ชาติพันธุ์ศาสนกิจ พิธีการต่าง ๆ ชุมชนพหุวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ ซึ่งส่วนใหญ่พื้นฐานการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจะตั้งอยู่ในวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการอยู่ร่วมกันพื้นฐาน ดังนี้ 1) การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ความมีน้ำใจ มีการเสียสละเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 2) มีหลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย การให้ทาน การพูดจาไพเราะ การทำตนให้เป็นประโยชน์ การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นต้น ขณะที่การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวมุสลิม วิถีชีวิตมุสลิมถูกกำหนดโดยพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาเป็นสำคัญในทุกชุมชนมุสลิมจะมีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยมีกรอบกำหนดวิถีชีวิตชุมชนที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ ซึ่งชุมชนสามารถทำกิจกรรมร่วมกันในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านความร่วมมือทางเกษตรกรรมและความมั่นคงทางอาหาร โดยผู้นับถือทั้งสองศาสนาใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมร่วมกัน ในโครงการทำนารวมผลิตข้าวอินทรีย์ ณ แปลงนาข้าววัดโพธาราม (บ้านละโพ๊ะ ตำบลป่าไร่) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวไทยพุทธและมุสลิมร่วมกันลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นการสร้าง

ค่านิยมการพึ่งพาซึ่งกันและกันโดยไม่มีเส้นแบ่งทางศาสนา นอกจากนี้ การมีความเชื่อเชิงพื้นที่ที่หลอมรวมผู้คนร่วมกัน ตัวอย่างเด่นชัด คือ ตำนาน “ทวดเสือ” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดแม่ลาน ซึ่งในอดีตหลังฤดูทำนา ทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมต่างก็นำวัวควายมาปล่อยเลี้ยงที่ทุ่งกว้าง และมีความเชื่อศรัทธาในการกราบไหว้ฝากฝังให้ทวดเสือช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงร่วมกัน ซึ่งการอยู่ร่วมกันดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด พหุวัฒนธรรม 3 ประเภท ได้แก่ 1) พหุวัฒนธรรมแบบอนุรักษ์นิยม (Conservative Multiculturalism) คือ การสร้างการมีส่วนร่วมในเรื่องความเชื่อและการนำไปสู่เป้าหมาย 2) พหุวัฒนธรรมแบบเสรีนิยม (Liberal Multiculturalism) เป็นสิ่งที่แสดงถึงข้อตกลงอันที่จะยอมรับและให้อิสระในการเลือกรูปแบบความเชื่อในคตินิยมที่รอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของส่วนคนส่วนกลางกับวัฒนธรรมรูปแบบเฉพาะรวมทั้งประเพณีทางศาสนาที่แตกต่างกัน และ 3) พหุวัฒนธรรมเชิงวิพากษ์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจ ความเหลื่อมล้ำ และอคติทางชนชั้น

2. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี มี 3 หลักธรรมสำคัญ คือ 1) หลักอภิธานิธรรม 7 ประกอบด้วย 1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ 3) ไม่ถืออำเภอใจบัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง 5) บรรดากุลสตรีกุลกุมารทั้งหลายมิให้อยู่อย่างถูกข่มเหงรังแก 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ของ วัชชี ทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยการทำธรรมิกพลี และ 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ (หมายถึง บรรพชิตที่เป็นหลักใจของประชาชน) ตั้งใจให้ท่านที่ยังมิได้มา ฟังมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วฟังอยู่โดยผาสุก 2) หลักสาราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมเพื่อการสร้างความร่วมมือกัน สร้างความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อกัน หรือการมองกันในแง่บวก ทำให้การอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยเฉพาะชุมชนพหุวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข หลักสาราณียธรรม 6 ได้แก่ 1) เมตตาทายกรรม การตั้งเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) เมตตาจักษกรรม การตั้งเมตตาจักษกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) เมตตาโมกกรรม การตั้งเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 4) สาธารณโภคิ ไม่หวังสิ่งของ ได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็แบ่งปันกัน 5) สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และ 6) ทัฏฐิสามัญญตามีทัฏฐิตังามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) หลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ 1) ทาน ให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ 2) ปิยวาจา เจรจาด้วยวาจาที่อ่อนหวาน หมายถึง มีวาจานุ่มนวลน่ารัก ดุดม มีน้ำใจ มีความซาบซึ้งใจ ไพเราะ อ่อนหวาน สมานสามัคคี เป็นวาจาสุภาสิต 3) อตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ เป็นประโยชน์ คือ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และช่วยแก้ไขปรับปรุง ส่งเสริมจริยธรรม และ 4) สมานัตตตา คือ ความเป็นผู้วางตนเหมาะสม หมายถึง การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย วางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่เป็นอยู่

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี

การบูรณาการหลักธรรมเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรมหรือศาสนา คือ การที่ชุมชนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในที่นี้ คือ หลักอภิธานิธรรม 7 หลักสาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 มาประยุกต์ใช้ในชุมชน ร่วมกับหลักการทางศาสนาอิสลาม หรือหลักปฏิบัติที่ชุมชนถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน โดยให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของชุมชนมีความสุขอย่างยั่งยืน ผ่านกิจกรรม เช่น งานชุมชน ส่องวิถีของดีอำเภอแม่ลาน ซึ่งเป็นเวทีเสริมที่จัดแสดงศิลปะพื้นบ้านของทั้งสองวัฒนธรรมเคียงคู่กันอย่างเป็นธรรม การละเล่นพื้นบ้านชาวไทยพุทธ เช่น รำโนราห์ และการแห่กลองยาว การแสดงศิลปวัฒนธรรมชาวไทยมุสลิม

เช่น ดิเกฮูลู และการตั้งกติกาสุมชนร่วมกัน (ฮุกุมปากัต) ระหว่างผู้นำศาสนาอิสลามและผู้นำชุมชนไทยพุทธ เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางการประยุกต์ใช้และบูรณาการหลักธรรม ดังนี้

การบูรณาการหลักอภิธานิธรรม 7

หลักอภิธานิธรรม 7 สามารถนำมาบูรณาการในชุมชน ได้ดังนี้ 1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิทย์ ชุมชนจัดประชุมหารือกันเป็นประจำ แต่ความถี่ดังกล่าวนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และรูปแบบการจัดการประชุม เช่น ใช้การประชุมแบบออนไลน์ในกรณีเร่งด่วนหรือไม่สะดวกในการเดินทางเข้าร่วมประชุม เป็นต้น 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ความพร้อมในการประชุม คือ การที่ชุมชนมีวินัยในการเข้าร่วมประชุม ประธานที่ประชุมดำเนินการประชุมให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และนำมติที่ได้ไปดำเนินการต่อเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อไป 3) ไม่ถืออำเภอใจบัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ การอยู่ร่วมกันในชุมชนพหุวัฒนธรรมต้องมีกฎระเบียบของชุมชนที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับ ทั้งนี้เพื่อความเรียบร้อยของชุมชน 4) ท่านเหล่านี้อาเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น การอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น จึงยังคงจำเป็นต้องรับฟังผู้ใหญ่ในชุมชนที่มีประสบการณ์มากกว่า โดยชุมชนต่าง ๆ ในอำเภอแม่ลานต่างแต่งตั้งผู้อาวุโสของชุมชนเป็นที่ปรึกษาของชุมชน ทั้งนี้ เพราะเห็นความสำคัญของท่านเหล่านั้น 5) บรรดาภคฤกษ์ฤกษ์มารีทั้งหลายมิให้อยู่อย่างถูกข่มเหงรังแก ชุมชนจำเป็นต้องให้ความคุ้มครองทั้งสภาพร่างกายและจิตใจแก่ผู้หญิงในชุมชนอย่างเหมาะสม ชุมชนได้ส่งเสริมศักยภาพของผู้หญิงในชุมชนโดยการจัดอบรมอาชีพต่าง ๆ ให้กับผู้หญิงในชุมชน เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างเสรีภาพ ทั้งนี้เป็นการให้ความเท่าเทียมกันแก่ผู้หญิงในชุมชน 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ของวัชชีทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยการทำธรรมิกพลี วัฒนธรรมชุมชนที่เคยปฏิบัติกันมานั้น เช่น การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมในพื้นที่ต่างก็ปฏิบัติตามความเชื่อ ศรัทธาในศาสนาของตน 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ (บรรพชิตที่เป็นหลักใจของประชาชน) การให้ความเคารพต่อพระสงฆ์ก็ดี ผู้นำศาสนาอิสลามก็ดี (โต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม) คนในชุมชนต่างก็ให้ความเคารพเสมอกันเพื่อให้เป็นแบบอย่างของคนรุ่นต่อ ๆ ไป

การบูรณาการหลักสารณิธรรม 6

หลักสารณิธรรม 6 สามารถนำมาบูรณาการในชุมชน ได้ดังนี้ 1) เมตตาการุณกรรม คือ ชุมชนส่งเสริมการแสดงออกซึ่งความเป็นมิตรที่ดีต่อกันของคนในชุมชน ให้การสนับสนุนช่วยเหลือกันและกันด้วยความเต็มใจทั้งในยามปกติสุข และในยามที่เพื่อนบ้านกำลังประสบกับปัญหาความเดือดร้อน 2) เมตตาจริกรรม คือ การใช้วาจาที่แสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อกัน เคารพนับถือต่อกันไม่กล่าวให้ร้ายหรือพูดทำลายกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง เคารพกันด้วยเหตุผล ด้วยสติปัญญา พูดอย่างมีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกัน โดยประการนี้ย่อมจะส่งผลให้คนในชุมชนและเพื่อนบ้านเกิดความรักความสามัคคีปรองดองมีประโยชน์สุขร่วมกัน 3) เมตตาโมกรรม ส่งเสริมให้คนในชุมชนมองกันในแง่ดี มีความหวังดี ปรารถนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนโดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน 4) สาธารณโภคี ได้แก่ แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรมแก่ชุมชนและเพื่อนบ้าน ชุมชนส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักการรักษาของส่วนกลางที่เป็นสาธารณประโยชน์ร่วมกัน ตลอดถึงการแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันตามโอกาสอันควร ทั้งในด้านอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค และยารักษาโรค 5) สีสสามัญญตา ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับของชุมชน รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของคนในชุมชนและเพื่อนบ้าน ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการ กฎระเบียบ ธรรมเนียมอันดีงามของชุมชน 6) ทิฐีสามัญญตา ได้แก่ มีความเห็นชอบที่ตรงร่วมกันกับคนในชุมชน ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม ไม่ก่อวิวาทเพราะมีความเห็นไม่ตรงกัน ไม่กระทำความผิดเหมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนมติของสังคม ไม่สร้างข้อขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล ต้องมีความเข้าใจในเรื่องสิทธิหน้าที่ และเสรีภาพของแต่ละบุคคล

การบูรณาการหลักสังคหวัตถุ 4

หลักสังคหวัตถุ 4 สามารถนำมาบูรณาการในชุมชน ได้ดังนี้ 1) ทาน คือ การเผื่อแผ่ แบ่งปัน ให้ความช่วยเหลือ สงเคราะห์ทั้งทางทุนทรัพย์สิ่งของ ปัจจัยสี่ที่จำเป็น ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย หรือการรักษาโรค รวมทั้งการแบ่งปัน การให้คำ แนะนำ ให้ความรู้ศิลปวิทยาการ ความรู้ความสามารถที่เรามีอยู่ให้กับชุมชน 2) ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดหรือวาจาที่ไพเราะ ชัดเจน ไม่พูดส่อเสียด ดูถูกดูแคลน พูดด้วยคำที่สุภาพมีนวล จริ่งใจ ไม่พูดโกหก เสแสร้ง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุมีผล มีหลักฐานอ้างอิง ไม่พูดเพ้อเจ้อ บิดเบือนจากความเป็นจริง การใช้ถ้อยคำ ที่แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจผู้อื่น พูดแล้วเกิดความสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน 3) อตถจริยา คือ การทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ช่วยเหลือตามกำลังร่างกายที่ตนมีอยู่ ไม่ได้ถูกบังคับทำด้วยความเต็มใจที่จะช่วยเหลือ ผู้อื่น ขวนขวายช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณประโยชน์ มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม รวมทั้งช่วยแก้ปัญหา ให้กับชุมชนด้วย 4) สมานัตตตา คือ การเอาตัวเข้าไปสมาน การวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย หนักแน่น ให้ความเสมอภาค กับทุกคนในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบ ร่วมทุกข์ร่วมสุขช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับคนในชุมชน ร่วมแก้ปัญหา ช่วยกันคิดในทางสร้างสรรค์ เพื่อให้คนในชุมชนของตนเองอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกและร่มเย็น

อภิปรายผล

1. การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม คือ การที่ชุมชนที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ มาอยู่ร่วมกัน มาอยู่ด้วยกัน มามีปฏิสัมพันธ์กัน เรียกว่า “ชุมชนพหุวัฒนธรรม” การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ก็เช่นเดียวกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของ ศรีพร วงศ์มณี ผู้อำนวยการกองศึกษาฯ อบต.ม่วงเตี้ย “คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ทั้งชุมชนไทยพุทธและมุสลิม สามารถร่วมกิจกรรมกันได้ทั้งกิจกรรมด้านประเพณีและกิจกรรมอื่น” (ศรีพร วงศ์มณี, 2569) ซึ่งการอยู่ร่วมกันนั้น ก็ย่อมต้องมีปัญหาการอยู่ร่วมกันบ้าง โดยปัญหาหลักที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม คือ ปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรมหรือศาสนา การแก้ไขปัญหาการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมนั้น มีหลายประการ เช่น การส่งเสริมการศึกษาและความเข้าใจ การเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ศาสนา และประเพณีของกลุ่มต่าง ๆ จะช่วยส่งเสริมความเข้าใจและการยอมรับซึ่งกันและกัน การส่งเสริมการสื่อสาร และการเจรจา การสร้างพื้นที่สำหรับการสื่อสารและการเจรจาอย่างเปิดเผยและสร้างสรรค์ จะช่วยแก้ไขความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจ การส่งเสริมความเท่าเทียมและการไม่เลือกปฏิบัติทุกคนในชุมชนควรได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การส่งเสริมความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความสามัคคี และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรมีส่วนร่วมในการส่งเสริมความเข้าใจและความสามัคคีในชุมชนพหุวัฒนธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม มีความสุข ความสงบ และความเข้าใจซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ดังคำให้สัมภาษณ์ของ อะแว จาละ “คนในชุมชนส่วนใหญ่จะปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ตามที่ผู้นำชุมชนมีมติการร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม เช่น การบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตาม ก็ต้องมีการช่วยเหลือกันตามกำลังของตนเอง จึงทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข” (อะแว จาละ, 2569) ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการวิจัยของ ญะฮ์รี ปิยะศิริพันธ์ ที่ศึกษาเรื่อง “ชุมชนพหุวัฒนธรรมท่ามกลางวาทกรรมชาตินิยมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย” ที่พบว่า การขับเคลื่อนสังคมพหุวัฒนธรรมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสร้างชุมชนศรัทธาตามหลักคำสอนของศาสนา 2) การสร้างกลไกของชุมชนทั้งกลไกหนุนเสริมการขับเคลื่อน ชุมชนพหุวัฒนธรรม และกลไกที่จัดการความขัดแย้งในชุมชน และ 3) การรณรงค์และกำหนดกิจกรรมพหุวัฒนธรรม

(ณัฐินี ปิยะศิริพนธ์, 2561) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ อุทัย ภูคดหิน และคณะ ที่ศึกษาเรื่อง “พหุวัฒนธรรม: การอยู่ร่วมกันของชุมชนตามแนวสาราณียธรรม เชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า ร่วมกันอย่างสันติสุข คือ การนำหลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้ในชุมชน ประกอบด้วย 1) การมีเมตตากายกรรม คือ การแสดงไมตรีและความหวังดีต่อคนรอบข้าง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) การมีเมตตาวจีกรรม คือ การพูดจาด้วยจิตที่ห่วงใย แนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) การมีเมตตาภคิณกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน 4) การมีสาธารณโภคี คือ การแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันที่ได้มา โดยชอบธรรม 5) การมีศีลสามัญญตา คือ การมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวมร่วมกัน และ 6) การมีทิฏฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ (อุทัย ภูคดหิน และคณะ, 2565)

2. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมนั้นมีหลากหลายหลักธรรม ในการวิจัยครั้งนี้ได้นำหลักอปริหานิยธรรม 7 หลักสาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 มาศึกษาวิเคราะห์ร่วมกับแนวทางการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิมในพื้นที่อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ซึ่งพบว่า หลักธรรมดังกล่าวนี้สามารถนำมาประยุกต์และบูรณาการร่วมกับกิจกรรมของชุมชนพหุวัฒนธรรมอำเภอแม่ลานได้เป็นอย่างดี นั้นสื่อถึงความเป็น “จริยธรรมสากล (Universal Ethics)” ของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้ได้กับทุกคน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างด้านศาสนา ภาษา หรือเชื้อชาติก็ตาม โดยมุ่งเน้นไปที่เป้าหมายเดียวกัน นั่นคือ การสร้างสังคมที่สงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนกันในชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานที่สอดคล้องกับปณิธานของศาสนาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (สุรพิศ ทวีศักดิ์, 2552)

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม คือ การที่ชุมชนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม 7 หลักสาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 มาบูรณาการร่วมกับกิจกรรมของชุมชนพหุวัฒนธรรม ในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันในชุมชนพหุวัฒนธรรมได้อย่างมีความสุข และมีความสันติ ไม่เบียดเบียนกันทั้งด้านกายและใจ โดยหลักธรรมที่นำมาบูรณาการ ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม 7 ซึ่งกิจกรรมในการบูรณาการหลักพุทธธรรม เช่น การจัดให้มีตลาดเพื่อขายสินค้าท้องถิ่น การแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญ เช่น วันสงกรานต์ กิจกรรมวันผู้สูงอายุ กิจกรรมรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ในชุมชน กิจกรรมทำความสะอาดวัดและมัสยิด กิจกรรมทางวิชาการ เช่น เสวนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ในขณะที่การบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เช่น กิจกรรมปลูกต้นไม้ทางพาราในที่ดินสาธารณะประโยชน์ของชุมชน การสนทนาเพื่อการอยู่ร่วมกัน การทำข้าวเหนียวทอดมลายู หรือข้าวต้มมัด การจัดตลาดนัดของชุมชน เป็นต้น และการบูรณาการหลักสังคหวัตถุ 4 เช่น ตู๋ปันสุขพหุวัฒนธรรมเพื่อบริจาคอาหารและของใช้ กิจกรรมการทักทายวัฒนธรรมในภาษามลายูปัตตานี กิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่น การซ่อมแซมพื้นที่สาธารณะ มัสยิด หรือวัด เป็นต้น ดังคำให้สัมภาษณ์ของ พระครูปัญญาวรคุณ เจ้าคณะตำบลแม่ลาน “การแบ่งปันกันของคนในชุมชนพบมากในวันสำคัญของแต่ละศาสนา ซึ่งศาสนิกของแต่ละศาสนาล้วนถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในเรื่องของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การแบ่งปันกัน การช่วยเหลือส่วนรวม ซึ่งการอยู่ร่วมกันต้องอาศัยซึ่งกันและกันโดยไม่แบ่งแยกชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา” (พระครูปัญญาวรคุณ, 2569) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาเหม เหมวโส ชูวงศ์ ศึกษาเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชุมชน ของเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี” ซึ่งพบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นควรมีกิจกรรมที่ประชาชนทุกเชื้อชาติศาสนาสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้

ควรมีช่องว่างในการสื่อสารร่วมกัน พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำด้านจิตใจ และควรสอนการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมแก่ประชาชน (พระมหาเหมชวงค์ เหมวิโส และคณะ, 2565)

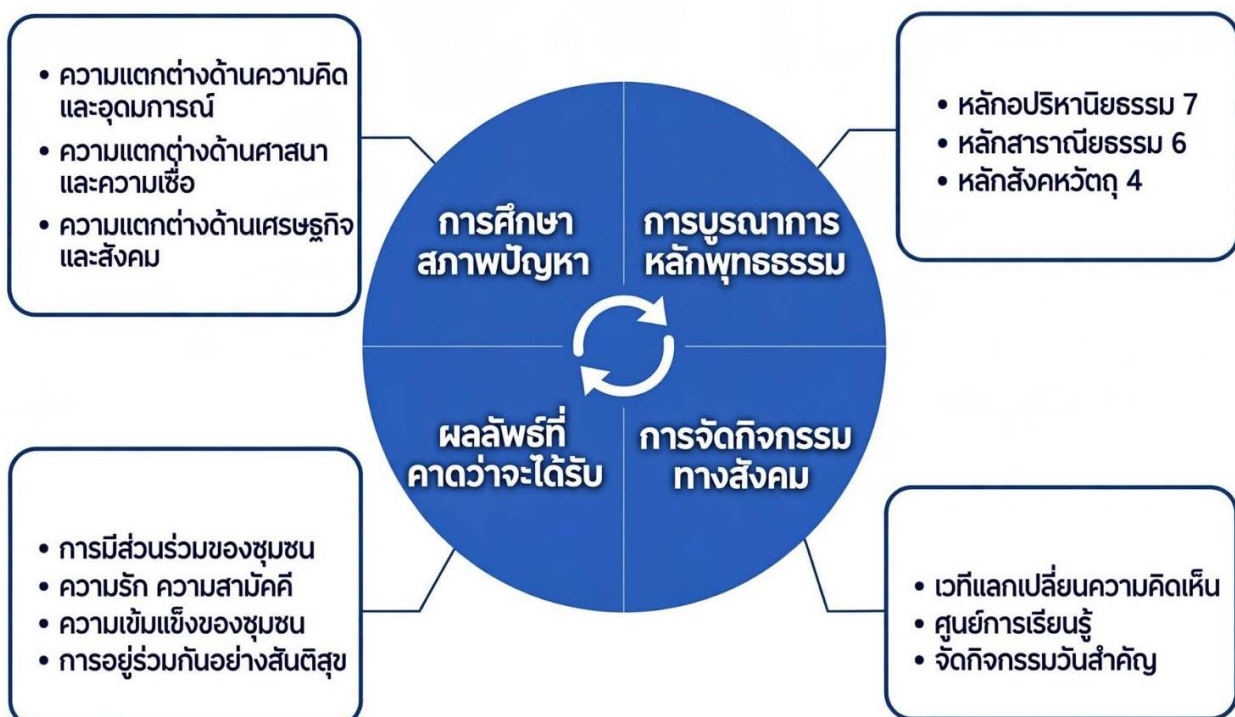
ในมุมมองของชาวไทยมุสลิมต่อการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานีนั้น ชาวไทยมุสลิมทั้งผู้นำและประชาชนทั่วไปให้ความเคารพในพระสงฆ์ในพื้นที่และมีความยินดีที่จะให้ความร่วมมือในกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น โครงการทำนารวมผลิตข้าวอินทรีย์ ณ แปลงนาข้าววัดโพธาราม (บ้านละโพ๊ะ ตำบลป่าไร่) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวไทยพุทธและมุสลิมร่วมกันลงแขกเกี่ยวข้าว สร้างค่านิยมการพึ่งพาซึ่งกันและกันโดยไม่มีเส้นแบ่งทางศาสนา เป็นต้น

4. ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ซึ่งไม่อาจสรุปอ้างอิงไปยังพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตามผลการศึกษาก็คงเป็นแนวทางในการนำไปใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทที่คล้ายคลึงกันได้

องค์ความรู้ใหม่

รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ 1) การศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน 2) การกำหนดหลักธรรมเพื่อนำมาบูรณาการร่วมกัน 3) การกำหนดกิจกรรมทางสังคม และ 4) การกำหนดผลที่คาดว่าจะได้รับ ผ่านกรอบแนวคิดและวิธีการดำเนินการที่ได้กำหนดร่วมกันของคนในชุมชน หรือโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รายละเอียดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม

รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม มีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้ คือ 1) การศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน ซึ่งต้องศึกษาและคำนึงถึงความแตกต่างด้านความคิดและอุดมการณ์ ความแตกต่างด้านศาสนาและความเชื่อ ความแตกต่างด้านเศรษฐกิจและสังคม 2) การกำหนดหลักธรรมเพื่อนำมาบูรณาการร่วมกัน ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม 7 หลักสาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 โดยศึกษาเนื้อหาของหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถกำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรมแต่ละข้อ เช่น การบูรณาการเรื่องทาน ในสังคหวัตถุ 4 ร่วมกับกิจกรรมชอคาเกาะฮ์ ของทางศาสนาอิสลามในพื้นที่พหุวัฒนธรรมในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น 3) การกำหนดกิจกรรมทางสังคม เพื่อนำมาบูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรม ซึ่งสามารถกำหนดผ่านเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การจัดศูนย์การเรียนรู้ และจัดกิจกรรมที่ได้กำหนดร่วมกันในวันสำคัญทางศาสนา วันสำคัญของชาติ และวันสำคัญอื่น ๆ และ 4) การกำหนดผลที่คาดว่าจะได้รับ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความรักความสามัคคี และความร่วมมือของคนในชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สรุปและข้อเสนอแนะ

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี เป็นการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนที่มีความแตกต่างกันในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ และการดำเนินชีวิต ซึ่งคนในชุมชนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ทั้งไทยพุทธและมุสลิม โดยสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้ทั้งกิจกรรมที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น โครงการที่ อบต.จัดขึ้น หรืองานแต่งงาน งานอุปสมบท เป็นต้น ซึ่งการอยู่ร่วมกันสอดคล้องกับแนวคิดพหุวัฒนธรรมทั้งแบบอนุรักษนิยม แบบเสรีนิยม และแบบเชิงวิพากษ์ โดยหลักธรรมที่ใช้ในการบูรณาการการอยู่ร่วมกันคือ หลักอปริหานิยธรรม 7 หลัก สาราณียธรรม 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่ได้ เช่น ปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรมหรือศาสนา ปัญหาความตึงเครียดจากบริบทภายนอก และปัญหาการขาดพื้นที่สื่อสารและการมีส่วนร่วม เป็นต้น ทั้งนี้ แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมนั้น คือ การศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน การกำหนดหลักธรรมที่จะนำมาบูรณาการ การกำหนดกิจกรรม และการกำหนดเป้าหมายหรือผลที่คาดว่าจะได้รับ ทั้งนี้ในการบูรณาการนั้นจะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนจึงจะทำให้ประสบความสำเร็จ ข้อเสนอแนะ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ลาน/หรือ อบท.ที่อยู่ในเขตอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ควรส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความรัก ความสามัคคีของชุมชน โดยจัดกิจกรรมในสถานที่สำคัญ คือ วัด หรือมัสยิด เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดกิจกรรมที่เด็กและเยาวชนสามารถเข้าร่วมได้ เช่น กิจกรรมกีฬาชุมชน เป็นต้น 2) องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ลาน/หรือ อบท.ที่อยู่ในเขตอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ควรส่งเสริมกิจกรรมการอยู่ร่วมกัน โดยส่งเสริมกิจกรรมในวันสำคัญทั้ง 2 ศาสนา และทุกประเพณีที่เกี่ยวข้องกันทั้งด้านความเชื่อ การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน หรือแม้แต่การแต่งกายที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมและส่งเสริมความรักความสามัคคี 3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล/อบท. ในเขตอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ควรนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ หลักอปริหานิยธรรม 7 หลักสาราณียธรรม 6 หรือหลักสังคหวัตถุ 4 มาบูรณาการผ่านกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กิจกรรมส่งเสริมความรักความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา เป็นต้น ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาการบูรณาการหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรม เช่น เบญจศีล เบญจธรรม หรือศึกษาเปรียบเทียบการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ชูพินิจ เกษมณี. (2555). ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมพหุลักษณะ. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ณัฐินี ปิยะศิริพนธ์. (2561). ชุมชนพหุวัฒนธรรมท่ามกลางวาทกรรมชาตินิยมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย. วารสารรัฐสารภิรักษ์, 60(2), 58-72.
- ตายูติน อูสมาน และคณะ. (2554). เทคนิคและกระบวนการจัดการความขัดแย้งในสังคมพหุวัฒนธรรมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.
- พระครูปัญญาวรรคุณ. (28 เม.ย. 2569). พุทธบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี. (พระอธิการคติ กตปุญโญ, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม และอาภรณ์รัตน์ เลิศไผ่รอด. (2563). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทยกรณีศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 5(3), 315-324.
- พระมหาเหมชาวงศ์ เหมวโธ และคณะ. (2565). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชุมชน ของเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร, 5(1), 56-67.
- ฟาสินี สมะมีแม้ง. (2559). วิถีความเป็นอยู่ของชาวไทยมุสลิมใน ตำบลลูโบะยิไร อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี. ใน หลักสูตรรัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศรีพร วงศ์มณี. (17 มี.ค. 2569). พุทธบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี. (พระอธิการคติ กตปุญโญ, ผู้สัมภาษณ์)
- ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนยะลา. (2564). กลไกการพัฒนาการปฏิบัติงานของพัฒนากรในสังคมพหุวัฒนธรรมโดยใช้ศาสนาเป็นฐาน จังหวัดยะลา. ใน รายงานการวิจัย. กรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย.
- สิทธิโชค ปาณะศรี และคณะ. (2561). พหุวัฒนธรรมในมุมมองของปรัชญาหลังนวยุค. วารสารเซนต์จอห์น, 21(28), 31-46.
- สุรพิศ ทวีศักดิ์. (2552). จริยธรรมพุทธศาสนากับจริยธรรมสากล. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 16(2), 51-72.
- อะแว จาละ. (6 เม.ย. 2569). พุทธบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี. (พระอธิการคติ กตปุญโญ, ผู้สัมภาษณ์)
- อุทัย ภูคดหิน และคณะ. (2565). พหุวัฒนธรรม: การอยู่ร่วมกันของชุมชนตามแนวหลักสาราณียธรรมเชิงพุทธบูรณาการ. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 10(5), 2313-2325.
- ฮาซันอักริม ดงนะเต็ง และคณะ. (2568). แนวทางส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม กรณีศึกษา: เทศบาลเมืองรูสมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 13(6), 2319-2332.